

Més enllà de la mina "Josefina": l'exploració minera a Tuixent ara fa cent anys

Ara fa cent anys, el dia 27 de març de l'any 1922, en Josep Vila Tarrés, de cal Pepito Paleta de Tuixent, confirmava haver rebut de mans de l'Alcalde de Tuixent, Miquel Solé i Roca, "*las herramientas y demás efectos [...] embargadas [...] en la propiedad de la mina Josefa de Lignito, sita en el Monte Costases, Fiter y Prat*" del terme municipal de Tuixent.¹ La troballa d'aquesta notícia, juntament amb altres entorn de l'exploració minera a Tuixent, va portar l'autor d'aquest article a aprofundir en el complex entramat de les concessions mineres en època contemporània en aquesta important capital sud-oriental de la comarca de l'Urgellet.²

Aquesta comunicació es proposa, doncs, fer un recull de les concessions mineres localitzades en el municipi de Tuixent des de la segona meitat del segle XIX fins a mitjan dècada de 1920, entre les quals destaquen les concessions de carbó, però no exclusivament. Així, vol ésser un primer apunt sobre aquesta temàtica, a partir de les cites recollides, per a desenrotllar en posteriors recerques acadèmiques i s'emmarca dins d'una recerca més amplia sobre la interessant història contemporània d'aquest poble ubicat a l'extrem sud-oriental de la comarca, en el seu límit amb les comarques del Berguedà i el Solsonès, que disposa d'un ric patrimoni geològic i miner que hauria d'ésser objecte de recerca i de promoció turística. L'objectiu d'aquesta comunicació és exposar un primer esbós de com es va viure aquesta autèntica «*febre de l'or*» de concessions mineres en el municipi prepirinenc de Tuixent durant la segona meitat del segle XIX i el primer quart del segle XX.

Consideracions prèvies

L'exploració mil·lenària de la riquesa mineral del Pirineu va viure una radical transformació durant el segon quart del segle XIX quan les noves necessitats derivades del procés d'industrialització van fer girar la mirada envers la riquesa amagada en les nostres muntanyes.³ La riquesa mineral, com a recurs natural, era una de les preocupacions de la nova societat industrial de l'època. Les



Daniel Fité i Erill,
historiador, graduat
en Història i membre
de l'IECAU

nostres muntanyes es poblaven llavors de geòlegs, industrials i emprenedors de tota mena que buscant trobar *el Dorado pirinenc* s'endinsaven fins als racons més inversemblants, molt abans fins i tot què els excursionistes, buscant les falles i discontinuïtats per on els minerals es podien haver amagat, sota la mirada inquieta dels nadius. En aquest marc, es va produir el lent procés de construcció del nou estat liberal vuit-centista articulant un nou marc legislatiu per a racionalitzar i ordenar l'explotació minera entorn de la figura jurídica de la *concessió*. Arreu de la nostra vessant del Pirineu es registraven centenars de concessions de mines, la majoria de les quals, mai es van arribar a explotar.⁴

En l'actualitat, disposem ja d'una abundant bibliografia d'aquesta autèntica «*febre de les concessions*» en l'àmbit pirinenc. El Berguedà ha estat una de les comarques més estudiades en aquest sentit, donada la pervivència i impacte de l'explotació minera fins a la segona meitat del segle passat.⁵ En el cas de la comarca de l'Urgellet, disposem ja d'una sòlida bibliografia en aquest sentit, en especial, de la conca carbonífera de la Seu d'Urgell.⁶

En el cas concret del municipi de Tuixent les notícies entorn dels recursos miners i la seva utilització es perden en el temps.⁷ L'any 1916, el mestre de Figueres, Josep Pallarès i Tarrés, natural de Tuixent, destacava en el seu *Boceto Geográfico e Histórico de Tuxent* la riquesa minera de Tuixent: “[hay] yacimientos de hulla o carbón, plomo, hierro, cobre, cemento, yeso y ocre o tierra colorante”.⁸ No obstant, gairebé quaranta anys abans, l'any 1877, el polifacètic enginyer barceloní Lluís Marià Vidal i Carreras indicava en el seu conegut article *Nota acerca del sistema cretáceo de los Pirineos de Cataluña*: “en el collado de Tuxent, que se pasa yendo desde Gósol á dicho pueblo, la parte media [] contiene [] junto á Saldes, los bancos garumnenses⁹ de lignito, bajo los cuales se ven margas azules.”¹⁰ Lluís Marià Vidal va treballar al Cuerpo de Ingenieros de Minas des de l'any 1866 i va prendre possessió del càrrec de Jefe del Distrito de Lérida l'any 1888. La seva tasca professional va anar lligada amb la seva afició a la fotografia.¹¹ Una de les fotografies més antigues conservades del poble de Tuixent va ésser capturada pel mateix Vidal el dia 8 de juny de l'any 1893.¹² La tasca de Lluís Marià, juntament amb la d'altres enginyers i geòlegs, però també dels naturals del país, va posar en relleu la riquesa minera de la comarca¹³ i el potencial miner del municipi de Tuixent.

Al llarg de gairebé seixanta anys, entre 1865 i 1923, documentem catorze expedients de registre miner en el municipi de Tuixent¹⁴ i es distingeixen en aquest ampli període de temps dos grans etapes. Una primera caracteritzada per expedients incoats per individus vinculats amb la població, de minerals diversos, en terrenys generalment de la seva propietat, i que en la major part dels casos mai no s'arribaven a materialitzar en una concessió. El segon període, de tan sols catorze anys, vindrà marcat per un monocultiu de les mines d'hulla i lignit al coll de Mola, expedients incoats per individus forans, en terrenys comunals, i que en aquest cas sí que es van materialitzar en grans concessions mineres. No obstant, tan sols tenim constància de l'explotació d'una mina, la Josefina, de la qual parlàvem en començar aquesta comunicació.

Les primeres concessions mineres (1865-1903)

La Ley de Minería de 6 de julio de 1859 establecía que *"la propiedad de las substancias [...] inorgánicas, metalíferas, combustibles ó salinas, los fosfatos calizos, la baritina, espato flúor y las piedras preciosas, ya se presenten en filones, ya en capas ó en cualquier otra forma de yacimiento, con tal que exija su disfrute un ordenado laboreo, bien sea éste superficial ó subterráneo [...] corresponde al Estado, y*



Vista general de Tuixent, 1925

*nadie podrá disponer de ellas sin concesión del Gobierno, otorgada en su nombre por los gobernadores de las provincias".*¹⁵ Posteriorment, el Reglament de 24 de juny de 1868 va prescriure de forma definitiva la forma i terminis per incoar i resoldre els expedients de registre miner. El complex entramat burocràtic al seu voltant era una garantia dels drets dels sol·licitants de concessions mineres.¹⁶

L'abril de l'any 1865, Manel Camats, en representació de Josep Serra i Jansat (1827 - †1891),¹⁷ de cal Jaumet de Tuixent, sol·licitava el registre de *"dos pertenencias mineras¹⁸ con el título la Asfaltada [...] de mineral estaño argentífero [...] en terreno de mi propiedad llamado la Seixa de las casetas [...] de la Partida de Mola, lindante por Norte con tierra de Ramon Llanes (á Mosca; por Oriente con la Ribera de Mola, por mediodia con tierra de Antonio Costa, y por Poniente con camino [...] en el termino municipal de Tuixent"*. L'existència del mineral havia quedat verificada mitjançant l'obertura d'una «calicata».¹⁹ Una vegada dipositats els tres-cents reals en concepte de fiança, el dia 6 de maig, es va donar inici a l'expedient de registre miner núm. 217 de la província de Lleida. Dos dies després es publicava al Boletín Oficial de la Provincia l'edicta *"para conocimiento del público y en cumplimiento de lo que dispone el art. 23 de la ley de minas"*.²⁰ El dia 18 de maig, l'aleshores alcalde de Tuixent, Ramón Tarrés, i el secretari, Josep Pallerola, certificaven que el dia 10 d'aquell mes *"juntos con el Secretario y aguacil del mismo pueblo, ha pasado á mojonar la mina con el nombre de Asfaltada, existente en la Propiedad de D. José Serra."*²¹ Al mateix temps, en el poble de Tuixent, durant nou dies consecutius, va romandre exposat al públic l'edicta on s'informava de la sol·licitud de registre, i durant trenta dies a la Sección de Fomento del Gobierno de Provincia de Lleida. A final d'estiu d'aquell mateix any, l'expedient va passar a mans del corresponent enginyer de mines²² a fi de *"reconocer dicha labor y demarcar las pertenencias de la referida mina"*. El dia 11 de setembre, a la vila aranesa de Bossòst, on tenia accidentalment l'oficina l'enginyer *"por estar ocupado en operaciones facultativas"*, va rebre el mencionat expedient. No obstant, per motius que desconeixem aquesta perícia mai no es va arribar a practicar ja que l'expedient es va cloure abruptament per la renúncia presentada pel mateix interessat el dia 1 d'octubre de l'any següent, 1866, i es féu efectiu el retorn de *cincuenta escudos* de la quantitat dipositada en concepte de fiança.²³

L'any 1876, una dècada més tard, tenim constància d'un altre registre miner amb el nom de «Bienvenida». Aquest va partir de la instància suscrita el dia 30 de desembre de l'any 1876 per part de Rossendo Saurí, en representació d'Ignasi Puigdemassa i Nequí (1823 – 1898),²⁴ natural de Tuixent i aleshores veí de Barcelona. El sol·licitant desitjava *"adquirir doce pertenencias mineras [...] de mineral argentífero [...] en el término municipal de Tuxent, [...] y en terreno de propiedad particular de José Serra y Jansat que linda al N. con propiedad llamada Candenserra, por medio del Camino de Mola, al E. con el Bosque llamado Serrat de la Gabenera, al S. con la Riera de Mola y al O. con los pasants de la Plana, y terreno de propiedad particular"*. L'abril de l'any 1877, *"trascurrido el término de sesenta días de los edictos,²⁵ sin que nadie haya formulado oposición"*, es van iniciar els tràmits per a la seva demarcació. Aquest, com l'anterior, va passar a mans de l'enginyer Raimundo Jordà el dia 25 de març de 1877. Gairebé tres anys més tard, el dia 31 de desembre de 1879, aquest fou retornat a fi de decretar-ne la cancel·lació *"por no haberse el interesado presentado, dentro del plazo legal, á ampliar el depósito constituido"*. Així, per mitjà del decret de 27 d'agost de 1880 es va declarar *"nulo este registro, sin curso y fenecido el expediente y franco y registrable el terreno de las doce pertenencias"*.

Al llarg de la segona dècada de 1880, entre els anys 1886 i 1887, es produeix l'incoació de dos expedients de registre de mines de plom en el paratge conegut com la Censada de la Pineda. Ambdós foren incoats per Josep Mans i Biosca (1828 - †?),²⁶ natural de Sant Just Desvern i aleshores establert a Barcelona, on exercia de fuster.²⁷ El dia 13 d'agost de 1886, *"á las once menos cuarto de la mañana"*, sol·licitava el registre de *"veinte pertenencias mineras con el título de «Mercedes», de mineral plomizo, que ya se halla al descubierto en una calicata situada en propiedad de Jaumar, Viladecans, Puigdemassa y Mans"*. El registre es practicava en una porció de terreny *"lindante: al Norte, con la Riera Baltrana; al Este, con terrenos de Puigdemassa y Marqués; al Sur y al Oeste con terrenos comunales de Tuxent"*. El dia 29 d'octubre de 1886, l'aleshores alcalde, Francisco Cortina, i el secretari, Antoni Puigdemassa, de Tuixent, declaraven haver exposat l'edicte de rigor *"en los parages públicos de esta localidad y qué durante ellos no se ha interpuesto reclamación alguna"*. L'expedient va passar a mans de l'enginyer de mines corresponent a finals d'aquell mateix any. L'abril de 1887 es va comunicar al representant legal de Josep Mans a la ciutat de Lleida, Camilo Castells, el *"presupuesto de gastos y honorarios que han de originarse en la demarcación de la mina"* amb un cost total de 516 pessetes, *"faltando para completar dicha suma la cantidad de cuatrocientas nueve pesetas"*. El dia 8 d'agost va ésser notificat al seu representant la necessitat d'aportar aquesta quantitat en el termini de vuit dies improrrogables *"como quiera que en minería los términos son fatales"*. Lamentablement, aquesta quantitat no va ésser aportada, decretant el Governador Civil de la Província *"cancelado y fenecido este expediente"* el dia 31 d'octubre de 1887.²⁸

El dia 28 de novembre d'aquell mateix any, en Josep Mans tornava a sol·licitar el registre d'una mina situada en el mateix paratge reduint emperò la seva extensió a *"doce pertenencias mineras, con el título de «Vuxadera» [...] situada en propiedad de Puigdemassa y Mans"*. La tramitació del mencionat expedient va seguir el seu curs legal mitjançant la publicació de l'edicte corresponent²⁹ i l'exposició al públic. El dia 22 d'abril

de 1888, tenia lloc a Tuixent el solemne acte de demarcació de la mina «Vuxadera» i va quedar reduït el seu perímetre a "cuatro pertenencias, cuya superficie horizontal es de cuarenta mil metros cuadrados". L'enginyer va aixecar també un plànol de la mina i va retornar l'expedient a mitjan mes de maig de 1888 en què feia constar la reducció de la cabuda superficial de la mateixa mina "por haber renunciado el interesado en el acto de la demarcación las 8 restantes". El governador va ratificar l'expedient "concediendo á perpetuidad á D. José Mans y Biosca las cuatro



Molí del ciment. 2005.
Foto: Lluís Obiols Perarnau

pertenencias demarcadas con el título de «Vuxadera»." ³⁰ Finalment, el dia 31 d'agost de 1888, es va expedir a favor de l'interessat el títol de propietat de la mencionada mina, la primera registrada de què tinguem constància en el terme municipal de Tuixent des de l'any 1859. ³¹ Desconeixem si aquesta mina va arribar mai a ésser explotada, no obstant, l'estiu de l'any 1895, l'aleshores "Ingeniero Jefe, Luis M. Vidal" en feia constar la caducitat "por débitos á la Hacienda" del mencionat registre ³² quedant el terreny lliure per al seu registre al finals d'aquell mateix any. ³³

Aquesta primera etapa va concloure amb l'expedient de registre de "sesentitres pertenencias mineras de mineral de hierro manganeso con el título «Tuixentina» [] un rectángulo de 630.000 metros cuadrados [...] en el [...] paraje que llaman Comunales de Riu Mola, lindante al Este con D. Ramon Tarrés y al Sud, camino del Regatell y rio de Tuixent, al Oeste con D. Esteban Roca y al Norte, Comunales de Riu Mola". L'expedient de registre va ésser incoat per Agustí Rovira i Torra, veí de Barcelona. Es va donar publicitat ³⁴ al registre miner passant el mencionat expedient al cos d'enginyers, però com en anteriors casos, en instància presentada el dia 18 d'abril de 1904, l'interessat comunicava "que no conviniendo á su representado continuar con el registro de la mina [] hace renuncia formal del mismo".

La «fam del carbó» entorn de la Gran Guerra (1909-1923)

A partir de l'any 1909 s'inicia una segona etapa en el registre de concessions mineres al terme municipal de Tuixent que estarà marcada per un domini absolut de les sol·licituds de concessió de lignit i d'hulla. ³⁵ Aquesta nova etapa comença amb la sol·licitud de registre de la mina «Josefa» l'any 1909. En total documentem en aquest període nou concessions mineres, concentrades sis, el 66,6%, en el període 1917-1919, en el context de la «fam del carbó» conseqüència directa de la Gran Guerra. ³⁶ És important destacar que l'estiu de l'any 1917 es va publicar un reial decret "con objeto, principalmente, de intensificar el rendimiento productivo de las explotaciones carboneras" on, entre d'altres incentius econòmics, s'inclouia el finançament per part de l'Estat de part de les despeses derivades

de les prospeccions en els llocs "alejados de los actuales centros de explotación".³⁷

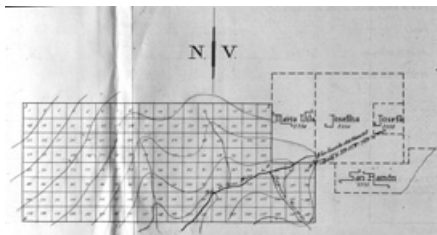
La tardor de l'any 1917, en el termini de tot just un mes, es va sol·licitar el registre de tres concessions diferents. La primera, en data de 18 d'octubre, fou presentada per Pere Vila Tarrés amb el nom de «Josefina», en parlar a continuació. La segona, en data 10 de novembre, fou sol·licitada per Julià Casas, veí de Berga, amb el nom

de «Teresa».³⁸ La tercera, en data 12 de novembre, fou sol·licitada per Joan Amills, veí de Brocá, amb el nom de «San Ramón». En totes es van acomplir tots els terminis i prescripcions legals i es van atorgar als sol·licitants els respectius títols de propietat.

La tardor de l'any 1918, el mencionat Joan Amills tornava a sol·licitar el registre d'una nova concessió minera amb el nom d'«Amills - Ribera» en el paratge anomenat "Curtal del Fugató y Costasas [] lindando por el este con el Registro «Josefina» [] á oeste con terrenos yermos y de cultivo, á norte con el extremo del monte Costasas y á sur con el bosque comunal [] deseando adquirir la propiedad de ciento sesenta pertenencias". Es va donar la corresponent publicitat al registre³⁹ i a continuació, es va practicar el corresponent acte de demarcació sobre el terreny a finals d'abril de l'any 1919. El registre de "un millón cuatrocientos ochenta mil metros cuadrados" era el més gran practicat fins aleshores en el terme municipal de Tuixent i va rebre queixes d'almenys un dels propietaris afectats expressant: "los trabajos que en ellos se tendrán que realizar por investigación, calicatas y galerías, es indudable, qué serán grandes los daños y perjuicios que en la finca del recurrente se causarán, hasta al punto, que con seguridad completa se destruirán las conducciones de aguas para el riego de su finca".

L'abril de 1919, en presència de "Juan Amills, Ramón y José Ribera, vecinos de Guardiola" es va practicar la demarcació de la mina «Maria» sol·licitada per part de Joaquim Lamolla, veí de Lleida,⁴⁰ de "1.075 pertenencias mineras [...] en los parajes que llaman Solana de Muripol, Coll de Gosol, Monte de Gosol y Coll de Mola [...] en los términos de Gósol y Tuxent".⁴¹ La tardor d'aquell any es produïa la incoació per part José Margarit, veí de Barcelona, de l'expedient de registre de la mina «Mariavila» "de 18 pertenencias [...] en el paraje llamado Costases" al costat de la «Josefina» registrada per part de Pere Vila l'any 1917.⁴²

La major part de les nou concessions mineres esmentades varen ésser cancel·lades en els anys posteriors. L'any 1921, la primera en desaparèixer va ésser «Maria» a causa de la renúncia a la mateixa per part de la viuda del seu concessionari. L'any 1922, «Josefina», «Teresa» i «Mariavila» van tenir el mateix destí, ambdues per falta del pagament del cànon anual al qual estava subjecte la concessió. Finalment, el dia 28 de desembre de 1923, Joan Amills, propietari de la major concessió minera del municipi, la mina «Amills - Ribera», va sol·licitar "la renuncia de la mina de hulla [...] acreditando estar al corriente del pago del canon por superficie". Les úniques supervivents foren la mina «San Ramón», de Joan



Amills, cancel·lada a principi de l'any 1933 i la mina «Josefa», de Josep Vila, cancel·lada en data indeterminada.

L'explotació de la mina «Josefina» i el «Molí de ciment»

Com dèiem en començar, l'única concessió minera en què s'ha pogut documentar de forma feiaent la seva explotació en el marc d'aquesta recerca ha estat la mina «Josefina». En Josep Vila, el seu propietari, veí de Tuixent, ja havia incoat l'expedient de registre de la mina «Josefa» l'estiu de l'any 1909.⁴³ L'expedient va ésser resolt de forma favorable a principis de l'any 1911 després de la prescriptiva demarcació sobre el terreny.⁴⁴ No obstant, l'estiu de 1918, per motius que desconeixem, en part, per la manca del mencionat expedient de registre, l'Administració va ordenar el tancament de la mencionada explotació. Així, *"fueron embargadas el día 26 de junio de 1918 [] las herramientas y demás efectos [] halladas en la propiedad de la mina «Josefa» de Lignito, sita en el Monte Costases, Fiter y Prat de este término municipal, motivado todo ello por no tener permiso para su explotación, en aquel entonces"*.⁴⁵

La tardor de l'any anterior, 1917, en Pere Vila, veí de Barcelona, germà de l'anterior, incoava l'expedient de registre de *"32 pertenencias para la mina de lignito «Josefina», situada en terreno comunal de Tuixent"*. L'expedient va seguir el seu curs, després de la seva publicitat, fou demarcada la mina el dia 14 d'octubre de 1918. L'aixecament cartogràfic ens mostra com la mina «Josefa» va correspondre finalment a 4 «pertenencias» i tocava amb la «Josefina» per tres dels seus quatre costats. Finalment, li fou expedit el corresponent títol de propietat a principis del mes de març de l'any 1919 després abonar les corresponents tasses.

El dia 23 de març de 1922 l'*Ingeniero Jefe del Cuerpo Nacional de Ingenieros de Montes* va fer arribar a Josep Vila *"la carta de Pago del ingreso efectuado en Arcas de ese Municipio [...] importante Ptas. 223,26⁴⁶ y correspondiente a la ocupación de terrenos concedida a dicho Sr."*.⁴⁷ L'endemà, s'ordenava des del mateix negociat *"devolver al citado Sr. Vila todas las herramientas y demás efectos que le fueron embargadas en 26 de Junio de 1918 por el Peón Guarda José Puigdemasa"*.⁴⁸ Pocs mesos després, el 31 de desembre de 1922, el registre de la veïna mina Josefina era declarat caducat *"por falta de pago del canon"*. Gairebé un mes després, a final de gener de l'any 1923, Josep Vila sol·licitava el registre de 12 «pertenencias» amb el nom de «Josefina» i 18 amb el nom de «Mariavila», després que la concessió homònima atorgada a José Margarit va ésser declarada caducada, igual que la mina «Teresa», a final del mateix any 1922 per impagament del cànon anual. Els dos expedients foren cancel·lats per no abonar les tasses corresponents a la tramitació d'ambdós registres per motius què desconeixem.

Lluny de l'anecdòticari el mencionat embargament ens serveix per certificar l'explotació d'aquesta mina de lignit situada en el coll de Mola. És l'única menció localitzada, fins ara. El lignit explotat en aquesta mina servia per abastir un forn de ciment per preparar-lo per ésser molt en el molí de ciment hidràulic, al costat del riu de Mola, dins del terme de Tuixent, propietat del mateix Josep Vila i documentat des d'almenys l'any 1921.⁴⁹

Era una explotació de caràcter eminentment local donades les dificultats evidents

CONCESSIONS MINERES AL MUNICIPI DE TUIXENT, 1865 - 1923							
NOM	MINERAL	TITULAR	DATA EXPEDIENT	CONCESSO	PERTINENCES	FINAL	MOTIU
ASfaltA	ESTANY	JOSEP SEIRA JANSAT	1865		2		RENÚNCIA
BENVENDA	ARGENT	IGNASI PUJODEMASSA NEQUÍ	1876		12		RENÚNCIA
MERCEDES	PILOM	JOSEP MANNS BROSCA	1886		20		CANCEL·LACIÓ
VULCANERA	PILOM	JOSEP MANNS BROSCA	1887	1888	4	1895	IMPAGAMENT
TUXENTINA	FERRO - MANGANÉS	AGUSTI ROVIRA TORRA	1903		63		RENÚNCIA
JOSEFA	LIGNIT	JOSEP VILA TARRÉS	1909	1911	4	?	?
JOSEFINA	LIGNIT	PERE VILA TARRÉS	1917	1918	32	1923	IMPAGAMENT
TERESA	HULLA	JULIA CASAS BUCUNA	1917	1918	6	1923	IMPAGAMENT
SAN RAMÓN	HULLA	JUAN AMELLS NOLLEBA	1917	1918	25	1933	RENÚNCIA
AMELLS - BIBERA	HULLA	JUAN AMELLS NOLLEBA	1918	1919	148	1923	RENÚNCIA
MARIA	HULLA	JOAQUIM LAMOLLA HOSPITAL	1918	1919	958*	1922	RENÚNCIA - IMPAGAMENT
MARAVILA	LIGNIT	JOSEP MARGARIT RAVENTÓS	1919	1920	18	1923	IMPAGAMENT
JOSEFINA	LIGNIT	JOSEP VILA TARRÉS	1923		32		CANCEL·LACIÓ
MARAVILA	LIGNIT	JOSEP VILA TARRÉS	1923		18		CANCEL·LACIÓ

(2760) de Joaquim Lamolla, veí de Lleida, tenia una extensió de 958 pertinençes, la major part de les quals dins del municipi adjacents de Gósol.

d'exportació fruit de la manca de vies de comunicació adients pel transport rodat. La carència d'aquestes fou una de les reclamacions dels veïns del poble de Tuixent d'aquella època. Així, l'estiu de l'any 1915 ja es va elevar al Consell permanent de la Mancomunitat de Catalunya "la petició del camino de la Seo de Urgel a Guardiola, por Tuxent, Tosa [Josa] y Gósol, formulada por la Alcaldía de Tuxent".⁵⁰ Desconeixem en quina data i per quins motius va finir Josep Vila en l'exploració de la mina «Josefa»⁵¹ però l'escrit de renúncia de la mina «San Ramón» és molt il·lustratiu de les dificultats d'exploració expressades. En la instància, datada a Brocà el dia 28 de desembre de 1932, el concessionari expressava "al presente, por las dificultades de las vías de comunicación que no permiten su explotación en forma y con beneficio, no me conviene seguir con la propiedad de las minas mencionadas, y hago dejación de ellas de la manera más solemne".

Conclusions

L'estudi detallat dels expedients de registre de mines localitzats a l'Arxiu Històric de Lleida corresponents al municipi de Tuixent, en el període 1865-1923, ens il·lustra com una part important mai no es varen arribar a materialitzar en una concessió pròpiament dita. La publicitat donada a través del Boletín Oficial no es va acabar traduint finalment en la demarcació efectiva i concessió del títol de propietat posterior, en una gran part dels casos, pel desig del mateix sol·licitant de no prosseguir en la seva tramitació.⁵² Segurament, les despeses de la tramitació dels expedients de registre miner superaven en alguns casos els possibles beneficis futurs de les concessions sol·licitades ateses les mancances materials per l'extracció dels minerals.

En la naturalesa dels mateixos distingim dos grans etapes, com ja s'ha comentat. La primera marcada pels registres miners diversos, pels naturals del municipi, que gairebé mai es van traduir en una propietat efectiva perquè els sol·licitants van declinar prosseguir en la seva tramitació. La segona, marcada pel monocultiu dels expedients de registre de mines de lignit i d'hulla en el gran aflorament carbonífer de Coll de Mola, per naturals i en la seva major part, forans del municipi, que si es van acabar traduint en concessions efectives. La majoria es varen realitzar posteriorment a la promulgació del Reial Decret de 12 de juliol de 1917 relatiu a les subvencions pel registre de noves concessions. Les d'aquesta segona etapa foren cancel·lades, en la seva gran majoria, al cap de pocs anys, entre 1920 i 1923, per impagament del cànon miner. Segurament, perquè l'exploració d'aquest lignit, fruit de la carència de vies de comunicació rodada i la caiguda en el preu del mateix després de la Gran Guerra, era totalment inviable. Finalment, cal destacar la

notícia sobre l'explotació de la mina «Josefa» i la seva vinculació amb la seva germana «Josefina» així com el paper què va jugar-hi el conegut com a «Molí del ciment».

És interessant comprovar com en les concessions documentades dominen els noms femenins i es distingien també diferències en ambdues etapes. En un primer moment, la major part fan referència a trets atributius a la mina: *Asfaltada, Bienvenida, Tuixentina*, etc. En la segona, dominen els noms propis femenins: *Josefa, Josefina, Maria, Teresa, Mariavila, etc.*, amb una única excepció, la mina *San Ramón*.

Queda encara molt camí per fer en aquesta recerca, sobretot en relació amb el treball de camp, així com en la protecció legal i efectiva dels elements del patrimoni industrial vinculat a la mineria de la comarca de l'Urgellet, que en la seva major part romanen tan sols inventariats. El patrimoni miner pirinenc requereix, com en tants d'altres indrets, una major recerca i valorització. La seva preservació pot ben ésser un element de dinamització local i d'articulació territorial, més enllà d'ésser una viva mostra de l'explotació dels recursos minerals del mil·lenari *sepulcre de Pirene*, el nostre estimat Pirineu, cap a les generacions presents i futures.

Notes

1- FITÉ ERILL, Daniel: "Ara fa cent anys, el poble de Tuixent", *L'EROL*, núm. 153, 2022, p. 56.

2- Entorn del context històric del municipi de Tuixent ara fa cent anys, FITÉ ERILL, Daniel: "Ara fa cent anys, el poble de Tuixent, la capital sud oriental de l'Urgellet (I i II)", *Viure Als Pirineus*, núm. 236, octubre 2021, pp. 6-7; "Ara fa cent anys, l'Aplec de Sant Jaume del poble de Tuixent (Estiu, 1922) (III)", *Viure Als Pirineus*, núm. 246, agost 2022, p. 9.

3- Un dels estudis més recents entorn de les concessions i l'explotació minera a les nostres muntanyes és el treball, PERISÉ, Eva; BAILAC, Miquel: *Mines i miners. Vall Fosca, Peramea, Sossis, Vilamitjana, Isona i Conca Dellà, Llimiana, Montsec de Meià, Corçà, Coll de Nargó i Malpàs (1833-1975)*. Tremp: Garsineu Edicions, 2022.

4- En aquesta comunicació no podem aprofundir sobre els aspectes més tècnics del context legislatiu i administratiu de l'explotació minera, no obstant, dirigim el lector a dos obres de referència per conèixer el marc legislatiu d'aquest període, GARCÍA MORENO, Alejo; LA IGLESIA, Gustavo: *Manual de legislación. Jurisprudencia minera*. Madrid: El Consultor del Abogado y del Ingeniero de Minas, 1901; VIDAL MARTI, Juan: *Manual práctico para descubrir las minas y para explotarlas*. Barcelona: Manuel Marín, Editor, 1910.

5- En aquest sentit, destaca, entre d'altres, el treball realitzat des de fa anys per na Rosa Serra entorn de l'explotació minera de la comarca del Berguedà, SERRA ROTÉS, Rosa: *Mines, Miners i Ferrocarril al Berguedà*. Barcelona: Llibres de l'Índex, 2020 (2 vol.).

6- En particular, cal destacar, entre d'altres, la feina realitzada en aquest sentit per Lluís Obiols des de principis del segle XXI, OBIOLS PEREARNAU, Lluís: "L'explotació de la Conca Carbonífera de La Seu d'Urgell", *Programa de la Germandat de Sant Sebastià*, 2004, p. 34-37; "La ribera de la Seu vista pels enginyers de mines del segle XIX", *IBIX*, 2010-2011, pp. 213-229; OBIOLS PEREARNAU, Lluís, PRIETO TUR, Lluís: "Sistemas ferroviarios y teleféricos en las Centrales Eléctricas y Minas del Pirineo Occidental Catalán, Andorra y Val d'Aran", *VI Congreso de Historia Ferroviaria*, 2012, p. 1-17; OBIOLS PEREARNAU, Lluís; PORREDON FELIU, Josep: "Les primeres explotacions de la Conca Carbonífera de la Seu d'Urgell: Projectes i realitats (segona meitat del segle XIX)", *Primer Congrés de patrimoni miner i història de la mineria i de la geologia a Catalunya, homenatge a Lluís Marià Vidal*. Solsonès, Bages i la Noguera, maig de 2018. Manresa: SIGMADOT, 2019, p. 315-324.

- 7- OBIOLS PEREARNAU, Lluís: "Las fraguas de hierro en el Alt Urgell (Pirineo catalán): menciones documentales y evidencias arqueológicas, siglos XV-XIX", *Actas del V Congreso Internacional sobre minería y metalurgia históricas en el suroeste europeo*, León, 2008, p. 635-650; GASCÓN CHOPO, Carles: "La producció de ferro a la vall de la Vansa (segles XV-XIX)", *Urgellia*, 18, 2011-2014, p. 503-538.
- 8- OBIOLS RIOS, Joan: *Tuixent, història, costums i gent*. Saldes: Abadía Editores, 2004, p. 130. L'original es troba actualment exposat a la sala de plens de l'Ajuntament de Tuixent.
- 9- Període geològic que comprèn l'etapa de transició entre el cretaci i el terciari (71,3-55,9 milions d'anys), ROSSELL, J.; LINARES, R.; LLOMPART, C.: "El «Garumniense» prepirenaico", *Revista Sociedad Geológica de España*, 14, 2001, p. 47-56.
- 10- VIDAL CARRERAS, Lluís Marià: "Nota acerca del sistema cretáceo de los Pirineos de Cataluña", *Boletín de la Comisión del Mapa Geológico de España*, tomo IV. Madrid: Imprenta y Fundación de Manuel Tello, 1877, p. 299.
- 11- GÓMEZ-ALBA, Julio: *Luis Mariano Vidal, 1842-1922. Selección de obras*. Barcelona: Museo de Geología-Ayuntamiento de Barcelona, 1992, p. 58-59; 70-71.
- 12- Arxiu Fotogràfic del Centre Excursionista de Catalunya: AFCEC_VIDAL_18x24_094.
- 13- OBIOLS PEREARNAU, Lluís: *Op. cit.*, 2010-2011.
- 14- L'estudi parteix de la consulta dels expedients de registre de concessions conservats a l'Arxiu Històric de Lleida (AHL). A continuació, indexem els expedients consultats a fi de no saturar de cites el text. Les cites textuales no referenciades exposades a continuació, en cas que no indiquem el contrari, procedeixen de la consulta dels següents tretze expedients de registre, AHL: «Asfalta» [217], 1865, AHL-72-T2-353; «Bienvenida» [501], 1876, AHL-72-T2-639; «Mercedes» [677], 1886, AHL-72-T2-808; «Vuxadera» [707], 1887, AHL-72-T2-838; «Tuixentina» [1711], 1903, AHL-72-T2-1693; «Josefina» [2554], 1917, AHL-72-T2-2435; «Teresa» [2569], 1917, AHL-72-T2-2450; «San Ramón» [2573], 1917, AHL-72-T2-2454; «Amills - Ribera» [2758], 1918, AHL-72-T2-2621; «Maria» [2760], 1918, AHL-72-T2-2623; «Mariavila» [2807], 1919, AHL-72-T2-2666; «Josefina» [2917], 1923, AHL-72-T2-2757 i «Mariavila» [2918], 1923, AHL-72-T2-2758. El catorzè expedient corresponent a la mina «Josefa» [2058], 1909, ha estat impossible localitzar-lo, esperem, en un futur, la seva troballa.
- 15- La Ley de Minería de 1859 substituïa la de 1849, que va derogar a la vegada la de l'any 1825. MARTÍNEZ ALCUBILLA, Marcelo: *Diccionario de la Administración Española*, vol. IX. Madrid: Imprenta de Rafael Caro Raggio, 1923, p. 268-411.
- 16- L'expedient de registre miner partia de la sol·licitud de l'interessat, la publicitat d'aquesta al BOP, al municipi i a la delegació respectiva de Lleida. En cas de no rebre cap queixa, es duïa a terme l'acte d'atermenar la concessió sol·licitada amb el corresponent aixecament planimètric. Finalment, s'expedia el títol de propietat de la concessió al interessat, indefinida, però subjecta al cànon miner anual. La incoació d'aquest tipus d'expedients no era gratuïta i els interessats havien de pagar les dietes dels implicats en cadascun dels tràmits, en especial, els que es duïen a terme fora de les oficines administratives. Les despeses derivades d'aquest procediment feien desistir molts dels sol·licitants de continuar amb la tramitació dels expedients. El reglament per executar la Ley de minas de 1859 publicat per mitjà del Reial Decret de 24 de juny de 1868 va ser substituït pel de 1903, de curta vigència. Finalment, el Reial Decret de 16 de juny de 1905 va romandre vigent fins al final del període objecte d'aquest estudi. Aquest, juntament amb el Reglament de policia minera de 1910 (R. D. de 28 de gener de 1910) i el Reglament de tributació minera de 1911 (R. D. de maig de 1911) conformaven el marc legislatiu vigent en aquesta etapa. MARTÍNEZ ALCUBILLA, Marcelo: *Op. cit.*, pp. 284; 311-365.
- 17- Registre civil de Tuixent: *Sección de defunciones*, tomo 3º, 1885-1892, 1891, núm. 8, fol. 95.
- 18- La «pertinencia minera» era "la unidad de medida para las concesiones mineras [...] un sólido de base cuadrada de 100 metros de lado, [...] y de profundidad indefinida", segons l'art. 11 del Real Decreto Ley de 29 de diciembre de 1868. GARCÍA MORENO, Alejo; LA IGLESIA, Gustavo: *Op. cit.*, 125. Abans de l'any 1868, la seva superfície era de "300 metros de largo por 200 de ancho", segons l'art. 13 de la Ley de Minería de 6 de julio de 1859. MARTÍNEZ ALCUBILLA, Marcelo: *Op. cit.*, p. 275. En resum, les «pertinencias» de 1859-1868 equivaldrien a unes 6 hectàrees mentre les atorgades a partir de 1868 equivalen a una hectàrea de superfície amb profunditat indefinida en ambdós casos.
- 19- Segons el *Diccionario de la Real Academia Española*: "Exploración que se hace con labores mineras en un terreno, o perforación que se practica para determinar la existencia de minerales o la naturaleza del subsuelo". Aquest tipus d'exploracions prèvies al registre miner venien ben definides en els articles 8, 9, 10, 11 i 12 de la Ley de Minería de 1859.
- 20- BOP Lleida, 08/05/1865, núm. 54, p. 2.
- 21- La designació es va realitzar de la forma següent: "Se tendrá por punto de partida la torrentera de la Font dels Cabrés que baja del Pla de Aimarich, en el punto que se une con la ribera de Mola, desde ella se medirán 350 metros ribera arriba en direccion N. hasta llegar á otra torrentera fijándose la 1ª estaca, desde esta en direccion á

- Oeste 175 metros hasta terreno comunal poniendo la 2ª estaca, desde esta en dirección á M. 350 metros situándose la 3ª estaca y de esta al punto de partida 175 metros donde se establecerá la 4ª estaca, y formando de este modo un rectángulo de 120.000 metros cuadrados". BOP Lleida, 08/05/1865, núm. 54, p. 2.
- 22- Aquesta tasca estava encarregada al Distrito de Lérida del Cuerpo Nacional de Ingenieros de Minas.
- 23- El dia 6 d'octubre de 1866 es declarava "nulo el registro sin curso y fenecido el expediente y franco y registrable el terreno que en número de dos pertenencias lo comprende". BOP Lleida, 08/10/1866, núm. 122, p. 3.
- 24- Registre civil de Barcelona: *Registro de Defunciones*, Hospital, 2550, 24 febrer 1898.
- 25- BOP Lleida, 19/01/1877, núm. 9, p. 1.
- 26- L'agost de 1886 en el moment de signar la instància de registre declarava tenir 58 anys d'edat.
- 27- BOP Lleida, 28/08/1886, núm. 116, p. 2.
- 28- BOP Lleida, 07/11/1887, núm. 197, p. 2.
- 29- BOP Lleida, 16/12/1887, núm. 218, p. 1.
- 30- BOP Lleida, 18/07/1888. La publicació consta en el expedient corresponent, no obstant, ens ha resultat impossible localitzar els exemplars publicats entre els dies 23 de juny i 27 de juliol de 1888.
- 31- El mencionat títol de propietat fou recollit per Josep Mans el dia 14 d'abril de 1890.
- 32- BOP Lleida, 18/06/1895, núm. 80, p. 433.
- 33- BOP Lleida, 29/11/1895, núm. 152, p.781.
- 34- BOP Lleida, 22/04/1903, núm. 69, p. 303.
- 35- Tot i la menció genèrica de carbó, s'ha d'entendre que la totalitat d'aquestes concessions mineres es referien a mines de lignits al llarg de l'aflorament del coll de Mola. L'entrada «lignit» del *Diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans* ens diu: "Carbó de pedra més recent que l'hulla, poc madurat, pobre en carboni i en matèries volàtils, de les eres secundària i terciària, en què encara es distingeix la textura de la fusta originària". Es tracta d'un carbó de menor poder calorífic que l'hulla, per tant, menys rendible.
- 36- L'any 1910 hi havia en tota la província de Lleida 50 mines de «lignito», i tan sols 2 eren productives, en expressió "del desaliento, abandono y atraso en que se encuentran las manifestaciones de tan importante y lucrativa industria". *Estadística minera de España*, 1910, p. 302-310. Gairebé una dècada més tard, l'any 1919, n'hi havia 85, amb 18 de productives, *Estadística minera de España*, 1910, p. 249-251. L'especulació en el lucratiu negoci del carbó es va traduir en un augment del 68% de les hectàrees improductives registrades, que van passar de 2.603 l'any 1910, a més de 8.136 l'any 1919. No obstant, més significatiu fou encara l'augment de les hectàrees mineres de lignit en producció, de gairebé el 88%, en passar de 134 l'any 1910, a més de 1.093 l'any 1919. El nombre de mines en explotació, a més, es va multiplicar per nou, amb un creixement del 62% en les concessions improductives de les mines de lignit a la província de Lleida en aquest període.
- 37- *Gaceta de Madrid*, 14/07/1917.
- 38- La sol·licitud "anotada con el número 2569 pidiendo el registro de 60 pertenencias [] paraje llamado Coll de la Mola". BOP Lleida, 08/12/1917, núm. 196, p. 910.
- 39- BOP Lleida, 02/11/1918, núm. 171, p. 766.
- 40- BOP Lleida, 16/11/1918, núm. 177, p. 802.
- 41- La mina fou sol·licitada l'octubre de 1918, no va poder ser demarcada fins al mes d'abril de l'any 1919, "por impedirlo el fuerte temporal de nieves reinante en la comarca durante el periodo señalado". Finalment, la concessió es va limitar a 958 «pertenencias», la major part de les quals es trobaven dins del municipi de Gósol, per aquest motiu, l'Amills-Ribera seguia sent la més gran del municipi.
- 42- BOP Lleida, 23/08/1918, núm. 134, p. 571.
- 43- Lamentablement, no s'ha pogut localitzar l'expedient de registre d'aquesta concessió. No obstant, comprenia "20 pertenencias [] de carbón [] en término de Tuixent [] paraje llamado Barranco de Costases perteneciente al monte comunal Costases". BOP Lleida, 19/08/1909, núm. 123, p. 553.
- 44- L'acte de demarcació tingué lloc abans del mes de febrer, després del pagament de les 90,2 ptes. en concepte de "derechos de pertenencias demarcadas y reintegro del título de propiedad" li fou expedit el mateix. BOP Lleida, 18/02/1911, núm. 25, p. 99; BOP Lleida, 11/03/1911, núm. 38, p. 151.
- 45- Arxiu Municipal de Tuixent (AMT): Correspondència, 1922.
- 46- L'any 1919, la Administració de Contribucions de la Província de Lérida publicava una "relación detallada de los concesionarios de minas que se hallan en descubierto por el impuesto de canon de superficie del corriente año", entre ells, en el núm. 657 trobem la mina «Josefa» important la quantitat de 16 pessetes, BOP Lleida, 18/11/1919, núm. 156, p. 689; l'any 1920, també per la mateixa quantitat, BOP Lleida, 16/12/1920, núm. 173, p. 772. Desconeixem si aquesta quantitat englobava aquestes pendents.
- 47- AMT: Correspondència, 1922.

48- *Ibidem*. En relació amb el mencionat guardabosc vegeu, MOLES ROCA, Josep: "El tesoro de les trementinaires", *Bondia*, 17/05/2022, p. 13.

49- FITÉ ERILL, Daniel: *Op. cit.*, 2022, p. 56. L'existència d'aquesta activitat industrial ja va ésser documentada per Lluís Obiols en el marc del procés d'inventari del patrimoni industrial de l'Alt Urgel elaborat a principis del segle XX des del MNACTEC. Ens emplacem, per motius d'espai, a parlar d'aquest equipament en una propera comunicació. Recentment, ha estat objecte d'una posada en valor per part de Josep Badia, botànic i gran coneixedor del patrimoni material i immaterial del municipi de Tuixent.

50- «La Mancomunidad de Cataluña», *El Diluvio*, núm. 218, 06/08/1915 (Ed. Mañana), p. 8.

51- En una nota manuscrita en l'expedient de la mina «Josefina», propietat del seu germà, se'ns diu que: "Este registro ha sido arrendado á Don Joaquín Ariza en virtud del testimonio notarial que obra en el expediente Josefa nº 2058". La mancança d'aquest expedient ens dificulta tirar d'aquest fil.

52- En sis dels catorze expedients documentats, és a dir, el 42,85%, no es va arribar mai a materialitzar la concessió. En la primera etapa, tan sols una de les cinc concessions es va acabar materialitzant, és a dir, un 20%; en la segona etapa, set de les nou concessions es van acabar materialitzant, és a dir, un 77,77%.